

KAPellen en kruisen

nummer 54

april 2012

CONTACTDAG

op zaterdag 21 april in Wijnandsrade

Kasteel en Stephanuskerk in Wijnandsrade, waar de Contactdag zich zal afspelen

Foto Jan Jansen (Nuth)

De jaarlijkse contactdag voor onze vrijwilligers vindt op zaterdag 21 april plaats. Deze keer strijken wij neer in het Zuid-Limburgse dorpje Wijnandsrade. De bijeenkomst begint om 13.00 uur in het plaatselijke kasteel met een traditionele ontvangst met koffie en vla. Na het 'formele gedeelte' staat een korte dvd op het programma over de geschiedenis van Wijnandsrade, waarna gidsen van de plaatselijke heemkundevereniging de aanwezigen zullen rondleiden in de St. Stephanuskerk en in en rondom het kasteel en de Motte van Wijnandsrade (waar zich een van oudste en mooiste Lourdesgrotten van Nederland bevindt). De afsluiting van het programma is om 16.30 uur voorzien.

Wijnandsrade is bereikbaar via de autoweg A 76 (Eindhoven – Heerlen, afslag Nuth) en vanuit Maastricht via de autoweg A79 (afslag Hulsberg, richting Nuth, Wijnandsrade). In de buurt van het kasteel bevindt zich een groot aantal (gratis) parkeerplaatsen en er zijn busverbindingen vanaf de NS Stations in Heerlen en Nuth.

Wiel Oehlen

STICHTING KRUISEN EN

KAPellen in LIMBURG

Stichting Kruisen en
Kapellen in Limburg

Swalmerstraat 100
Postbus 470
6040 AL Roermond

Telefoon
(0475)386 781

E-mail
skkl@bisdom-roermond.nl

Website
www.kruisenenkapellenlimburg.nl

Bank
57.62.20.159
IBAN: NL58 ABNA 05762 20 159
BIC: ABNANL2A

Doel

De stichting, verbonden met het
Bisdom Roermond,
is als overkoepelende organisatie sinds
1954 actief betrokken bij de zorg voor
kruisen en kapellen in Limburg.

Doelstelling is het adviseren
en stimuleren van lokale
groeperingen en particulieren.

De stichting adviseert op het
gebied van restauratie en
onderhoud, alsmede bij het oprichten
van kruisen en kapellen.

Kapellen en Kruisen

is een uitgave van de Stichting
Kruisen en Kapellen in Limburg

Redactie

B.H.H. Brader (hoofdredacteur)
W.J.H. Oehlen

Donateurs

minimaal € 25,- per jaar

Abonnementen

€ 12,50 per jaar

ISSN 1875-1644

provincie limburg

**HUIS VOOR
DE KUNSTEN
LIMBURG**

BISDOM ROERMOND

Een initiatief op de Mookerhei

Plannen voor de bouw van een Boskapel op de Biesselt

We ontmoeten elkaar op die grijze maartdag in de sfeervolle Herberg-Restaurant 't Zwaantje in Mook, waar de familie Meeussen al gedurende vijf generaties, sedert 1882, de scepter zwaait. Richard Meeussen is de huidige uitbater van de in een bosrijke omgeving gelegen uitspanning. Zijn oom Wim is ook aanwezig.

Maria "Sterre der Zee"

De vader van Richard, Hendrik Meeussen, kreeg in de tachtiger jaren het idee om een kapel te bouwen. Richard en oom Wim nemen dat idee nu over en willen zijn plan realiseren. De aanleiding is een gebeurtenis in de vijftiger jaren.

We schrijven het jaar 1953. Café-boerderij De Zwaan, in de oorlog totaal verwoest, is net herbouwd. Een tijd van wederopbouw, zuinigheid en optimisme. Ook een tijd, waarin pogingen gedaan worden om het katholicisme van voor de oorlog voort te zetten.

Bisschop Lemmens van Roermond is voornemens de Mariaverering in Limburg te stimuleren. Hij wil dat doen door het Maastrichtse beeld van Maria "Sterre der Zee" een rondgang te laten maken langs alle Limburgse parochies.

Wim Meeussen (links) en Richard Meeussen bij het huidige, kleine kapelletje, dat vervangen zal worden door een echte kapel.

De Biesselt

De gemeente Mook en Middelaar telt dan drie parochies, die alle door de bisschop bezocht zullen worden. De Biesselt, een bescheiden buurtschap in het noordelijkste puntje van Limburg, net voor de grens met Gelderland, heeft een godsvruchtige bevolking, die de *Sterre der Zee* ook in hun woonomgeving een welkom wil bereiden.

De bisschop neemt kennis van deze wens van de bewoners en besluit om aan die wens tegemoet te komen.

De toenmalige Mookse pastoor Thijssen beschrijft de komst van de bisschop.

De bomenlaan naar de Biesselt bij het Zwaantje was versierd en er was zelfs een kapelletje van dennentakken gebouwd. Daar werd het beeld enige tijd geplaatst voordat het zijn tocht vervolgde, daar werd gebeden, daar werd gezongen het bekende lied: Wees gegroet o Sterre, wees gegroet van verre, aan de hemel blinkt uw licht in het bange vergezicht ...

Heilige plaats

Het beeld vertrok, de bisschop vertrok, maar de plaats, waar het beeld had gestaan, bleef voor de heuvelbewoners een heilige plek.

Er werd dan ook al spoedig een zeer eenvoudig kapelletje gebouwd, dat door de buurtbewoners werd onderhouden.

Richard en Wim Meeussen hebben nu het plan opgevat om ter plekke van het huidige kapelletje een grote kapel te bouwen.

Grensconflict

Hoewel de Biesselt in Limburg ligt, is de toegangsweg naar de buurtschap tevens een grensweg: links van de weg ligt Gelderland, rechts Limburg.

Wat wil het toeval: het kleine kapelletje is indertijd links van de weg en dus op Gelders grondgebied neergezet. Bovendien staat dat kapelletje niet meer in de Limburgse gemeente Mook en Middelaar, maar in de Gelderse gemeente Groesbeek.

Schetsplan

De initiatiefnemers hebben inmiddels contact gelegd met Wil de Bruin-van Uden, die bereid blijkt het schetsplan en de verdere tekeningen van de kapel te maken.

Verder hebben zij contact gehad met de grondeigenaar, Staatsbosbeheer, waarbij gezien moet worden, of men de ondergrond van de kapel kan verwerven, dan wel, dat er met een recht van opstal gewerkt gaat worden.

De grensweg naar Biesselt; rechts van de weg ligt Limburg en links is Gelders territoir. De kapel zal enkele honderden meters verderop links van de weg (op Gelders gebied) worden gebouwd.

Is hier sprake van een grensconflict? Richard en Wim Meussen, hoewel inwoners van Mook, tillen er niet zo zwaar aan.

Ze hebben goede contacten met de Gemeente Groesbeek en hebben er alle vertrouwen in, dat de nodige gemeentelijke vergunningen verstrekt zullen worden.

In beide gevallen is het gewenst, dat er een stichting wordt opgericht, hetgeen dan ook binnenkort zal gebeuren.

In 2013, zeventig jaar nadat Maria, "Sterre der Zee" een bezoek bracht aan Biesselt, moet de kapel klaar zijn.

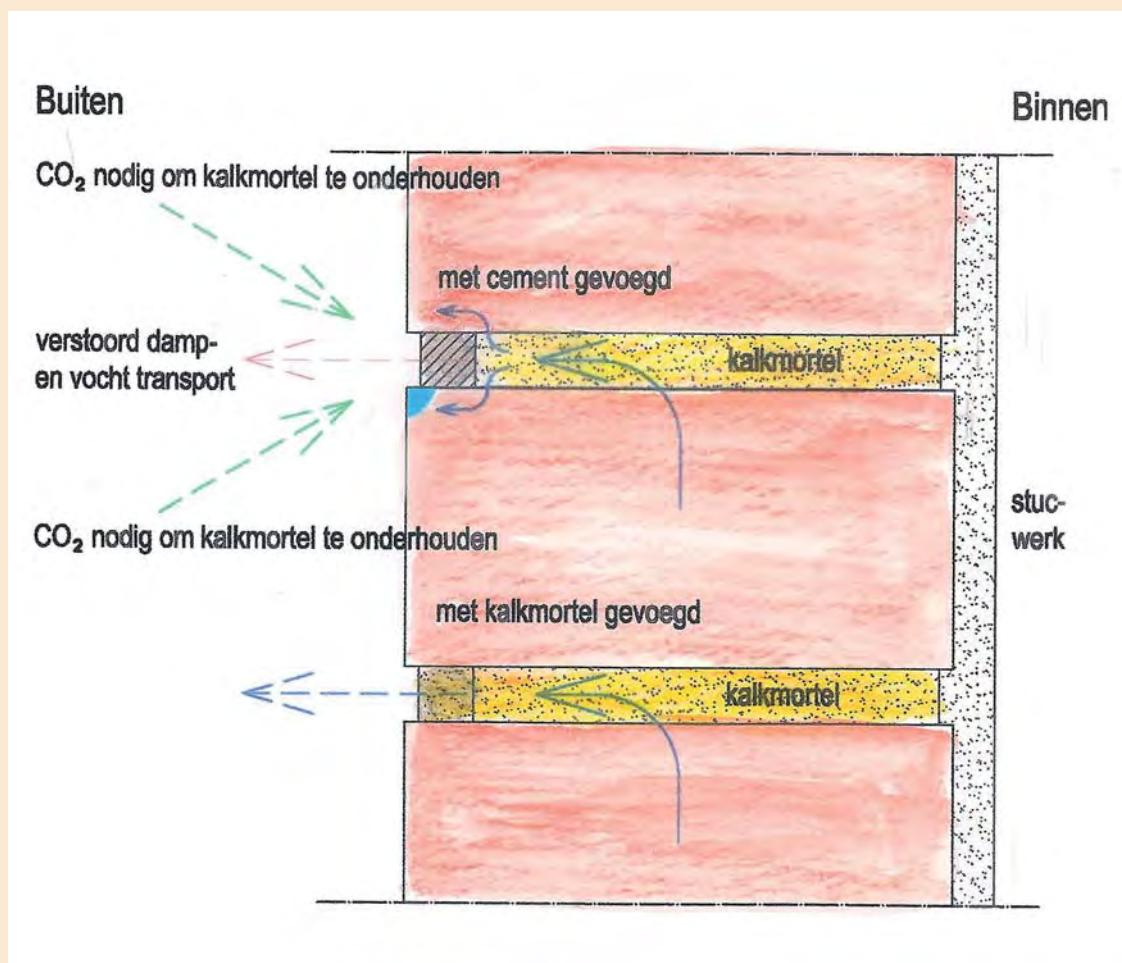
Ben Brader

Problemen in oud metselwerk en hoe die voorkomen kunnen worden

Menig oud kapelletje heeft te kampen met voegen die loslaten, stucwerk dat afbladdert en stenen die verpulveren. Een belangrijke oorzaak is vocht, dat door verkeerd voegwerk zijn verwoestende werk kan doen. En toch is dat vaak helemaal niet nodig.

U bent het wel eens tegengekomen: een oud kapelletje, waarvan de stenen los in de muur lijken te zitten, het voegwerk met gemak is los te peuteren en het stucwerk in brokkelige platen van de muur komt. De oorzaak ligt vaak in het gebruik van moderne materialen zoals portlandcement en latexverven, die de dampdoorlating van de muur negatief beïnvloeden. Op den duur verbrokkelt de muur.

Wat is er aan de hand? Een muur werd tot de invoering van de portlandcement gemetseld met kalkmortel. De natuurlijke dampdoorlatende eigenschappen zorgden ervoor, dat stucwerk aan de binnenkant van de muur niet werd weggedrukt door vocht. De taaiheid van de mortel had daarnaast als effect, dat een lichte verzakking opgevangen kon worden. Een oude muur kan daardoor wat uitbuiken zonder dat er stenen breken. Trillingen door het zware verkeer zorgen niet meteen voor scheuren. Doordat kooldioxide uit de lucht een verbinding met de kalk aangaat, blijft de mortel in goede conditie. In de loop van de jaren zal hij langzaam verweren en uiteindelijk opnieuw in de voeg moeten worden gebracht.

Een schematische tekening toont de problemen, die bij het gebruik van verkeerde mortels ontstaan.

Vocht kan op verschillende manieren in de vaak zachte bouwsteen van een oude kapel raken. Opspattend water door het verkeer is er een van, net als slagregen. Daarnaast kan er sprake zijn van optrekkend vocht of condensvorming. Bij gebruik van een ouderwetse kalkmortel hoeft er maar weinig aan de hand te zijn, omdat die bekend staat voor zijn goede damp- en vochttransport.

De problemen ontstaan echter, als in recentere tijd een reparatie is uitgevoerd met materialen die niet zijn afgestemd op het muurwerk. Door gebruik van moderne cement in de voeg wordt de achterliggende kalkmortel afgesloten. Die kan het vocht niet meer kwijt, waardoor de relatief zachte stenen nat worden.

Het stucwerk binnen wordt extra belast en laat op termijn los, zeker als er ook een moderne vocht afsluitende latexverf op is aangebracht. De opgesloten kalkmortel gaat snel slijten. Algen en mossen aan de buitenkant van de muur laten zien, dat er iets mis is. Het vocht duwt langzaam maar zeker de harde voeg naar buiten, waardoor er door de spleten nog meer vocht in de muur kan raken. Vorstschade is dan snel aan het ontstaan.

Daarnaast kunnen door het verdampen van het vocht allerlei zouten kristalliseren. Door de volumevergroting van de zoutkristallen worden stuc- en verflagen van de muur gedrukt en verpulvert de oude baksteen. De dampdoorlatendheid en de poriënstructuur van de kalkmortels zorgen voor veel minder schade.

Een drainagesysteem, een grindkoffer en een bitumenpleister onder het maaiveld helpen bij het bestrijden van schade door vocht, net als het in orde houden van daken en het vermijden van dubbel glas bij massief

metselwerk, maar de beste oplossing blijft het verwijderen van de latere cement en latexverven, en die te vervangen door dampdoorlatende materialen. Er zijn momenteel diverse bedrijven, die goed restauratiemateriaal op de markt brengen, variërend van mortels en impregneermiddelen tot zoutverwijderingspasta's en reinigingsproducten.

Daarnaast zijn er enkele voor de hand liggende tips: eerst het dak en de buitenmuur in orde brengen, dan pas de binnenwanden. De buitengevel kan het beste in het vroege najaar onder handen worden genomen; dan is er geen vochttransport naar buiten. Voor de binnengevel is het voorjaar het beste; in die periode is er geen vochttransport naar binnen. Daardoor kan de kalk optimaal hechten en uitharden. In tegenstelling tot portland- en hoogovencement is dat niet een kwestie van een paar dagen, maar van maanden.

Koos Swinkels

Deze muur is fors beschadigd, doordat portlandcement werd gebruikt om oude voegen op te vullen.

Mariakapel, nabij de St. Leonardushoeve te Belfeld

In de landelijke zuidoosthoek van Belfeld, te midden van uitgestrekte boomkwekerijen en ver van alle drukte, staat een kleine, aan Maria toegewijde veldkapel. Deze is gelegen bij het kruispunt van de Patersweg en de Reuverweg, op de voormalige landerijen van de Paters S.V.D. (Congregatie van het Goddelijk Woord) van Steijl.

Dit gebied werd al in de 15e eeuw als leengoed de 'Grote Hoeve' genoemd.

Het grotendeels witgeverfde monumentje, dat al van ver opvalt, bevat een afbeelding van Maria in bas-reliëf, blootsvoets staande tussen het koren, met uitgestrekte handen boven de korenhalmen.

Ze bevindt zich in een nis, waarboven een timpaan met de tekst ST. MARIA – ORA PRO NOBIS, gedragen door twee van kapitelen voorziene zuiltjes. Het geheel is uitgevoerd in gegoten beton.

Het kapelletje staat op een van gele bakstenen gemetselde sokkel, met de afmetingen van 90 cm breed, 90 cm hoog en 40 cm diep. De eerste versie werd rond 1955 gemetseld door Drees Gielen uit Tegelen, die 'de Zalige' werd genoemd. Hij was metselaar bij de Paters en hij voerde het werk uit in samenwerking met broeder Clemens Wegmann SVD. Oorspronkelijk was het voetstuk gemaakt van gele verblend-stenen, maar die waren in de loop der jaren door inwatering aangetast en door de vorst vernield.

Aanleiding

De aanleiding voor de oprichting van de kapel is niet meer te achterhalen, maar werd ongetwijfeld geïnspireerd door de landbouw- en veeteeltactiviteiten van de Paters en Broeders SVD van het Missiehuis in Steijl, die hier plaatsvonden tussen de jaren 1912 en 1980.

Deze waren nodig voor de voedselvoorziening van de inwoners van het Missiehuis en de studenten van het Gymnasium, dat op een gegeven moment circa 700 internen telde. In 1911 werden de landerijen door de generaal-overste toegewijd aan St. Leonardus, die al sinds 1842 in Belfeld werd vereerd.

Grote delen van het woeste en moerassige gebied, zijn daarna door de kloosterorde ontgonnen en in cultuur gebracht.

Dit ging overigens niet altijd van een leien dakje. De totale oppervlakte van de 'Patershoof' omvatte in 1980 bijna een vijfde deel van Belfeld.

Vorbereiding

In de loop van 2010 werd door de Werkgroep Kruisen en Kapellen uit Belfeld begonnen met de voorbereidingen voor het herstel van de kapel, zoals besprekingen met de gemeentelijke instanties over o.a. cultuurhistorie en eigendomsverhoudingen, overleg met de aannemer en met de Stichting IKL, die het gehele project heeft gesubsidieerd.

Het geheel is in 2011 tot stand gekomen dankzij de samenwerking met de Gemeente Venlo, de Stichting Brookkank, de Heemkundevereniging Maas- en Swalmdal, het Missiehuis Steijl, Nabben Bouwbedrijf en de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL) in Limburg. Dit was in het kader van het project 'Dorpen in het Groen'.

Herstel

Door een bouwbedrijf uit Belfeld is het oude voetstuk in februari 2011 afgebroken, terwijl het bovenstuk wegens scheurvorming door betonrot daarna is gerepareerd. Begin maart werd een nieuw fundament gestort, waarna enkele weken later, na de vorstperiode, een nieuw voetstuk werd opgemetseld.

Met een grote kraan is het kapelletje op 17 juni tenslotte weer teruggeplaatst en daarna door leden van de werkgroep stevig verankerd. Als laatste werd het schilderwerk hersteld.

De beschildering vóór de renovatie werd uitgevoerd door broeder Johann Böhm SVD.

Het toeval wil dat dit herstel precies een eeuw na het begin van de St. Leonardushoeve is.

De standplaats van dit aparte monumentje is ongeveer een halve meter zijwaarts naar links verschoven, om ruimte te maken voor een haag, die daardoor later een afscherming kan vormen tussen het kapelletje en een ontsierend transformatorhuisje vlakbij.

De typische scheve plaatsing ten opzichte van de Patersweg, heeft waarschijnlijk als reden, dat men er dan een goed zicht op had vanuit de 'Oude Leonardus-Hoeve' oftewel de 'Aaj Hoof', die vroeger in het gebied schuin tegenover de kruising gelegen was.

Bepanting

Het IKL leverde ook de bepanting met haagbeuk, als aanvulling en herstel van een bestaande oude haag van ongeveer 70 jaar oud, die vroeger ook zuidwaarts langs de Reuverweg gestaan heeft.

Deze haagbeuken werden begin november bij de boomkwekerij opgehaald en aangeplant door Alex Hovens. Eerst was er een sleuf gegraven voor grondverbetering en voor het verwijderen van bouwpuin. Daarna zijn er ook nog rondhoutpaaltjes met draad gezet.

Inzegening

Op een geschikt moment in de nabije toekomst, zal dit unieke kapelletje opnieuw worden ingezegend.

*Jan Coopmans,
Werkgroep Kruisen en Kapellen in Belfeld*

Bronnen:

- *Geschiedenis van de St. Urbanusparochie Belfeld, Past. Driessen, 1971*
- *Werkgroepen Kruisen en Kapellen in Beesel en Belfeld.*
- *interviews met: Br. Hermann Huning SVD te Steijl en Dhr. G. van Tegelen te Belfeld*

Foto's:

Wim van Diepen en eigen collectie.

Veldboeketje

Kruisen en kapellen hebben in de loop der eeuwen vele schrijvers, dichters en troubadours geïnspireerd. In onze vaste rubriek 'Veldboeketje' ruimen wij een plekje in voor een romanfragment, gedicht, liedtekst, legende of enkele spreuken; geïnspireerd op de ontelbare monumentjes van vroomheid in het Limburgse landschap.

Deze keer een gedicht van de hand van Jac Hannen uit Heel, die zijn bijdrage zelf inleidt.

'Es se de pech hubs ein tiedje in het ziekenhoes te ligke, komme der van die momente det se dien gedachte de vrieje laop leuts gaon. Ich hub de pech gehad in het ziekenhoes terecht te komme, en daobie borreldje het volgende bie mich op'.

Einrichtungverkieer

Veer stokaaj eikebuim markere ein plek in het Limburgs landsjap
En in het middelpuntj van die buim
Dao hingjt Oze Leve Hier gans einzaam aan ein kruuts
Mesjien is det al zoea, iewelang

Boere, wanjeliere en fietsers die det kruuts passere
Prevelen in het verbiegeaon bienao achteloos ein gebedje
Leve Hier, ontferm uch euver os
En soms liektj het es of de Hier heur gebed verheurtj

Mer de tied haet toegeslajge
Det houte daak baove Ziene kop haet nerf en verf verlaore
In Zien lief is het iezer omgevormdj toet ein roestig broen
Zelfs de naegel in Zien veut, auch die hubbe door de tied
heur stevige kracht verlaore

Mer toch blieve de miense in het verbiegeaon zegke
Leve Hier, ontferm uch euver os
En de Hier, in al Zien goodheid, heurt heure aanroop aan
Hae verheurt heur bede, mer soms auch dinktj der bie zichzelf

Leef luuj, worom kumt het vraoge hie toch steeds van eine kantj?
Kiek toch ins wie ellenjig ich der hie bie hang
Worom ontfermt geer uch neet ins euver Mich?

Jac Hannen

Foto Jan Jansen (Nuth)

Kent ook u teksten (romanfragmenten, gedichten, liedteksten, legenden of spreuken) die volgens u in deze rubriek thuishoren? Stuur ze – met bronvermelding – op naar: Wiel Oehlen, Swier 47, 6363 CL Wijnandsrade. Mailen kan ook (w.oehlen@planet.nl).

Limburgs mooisten (19)

Het Weg-/Memoriekruis van Laar-Wijnandsrade (gemeente Nuth)

Het Landschapsmonumentje te Laar is voor de vreemdeling niet zo gemakkelijk te vinden. Het staat links van de A76 tussen Nuth en het knooppunt "Ten Esschen", aan de overkant van de spoorlijn Sittard-Heerlen. Het is te bereiken via een tunnel onder de A76, gelegen tussen de buurtschappen Hellebroek en Brommelen (gemeente Nuth).

Laar was tot 2001 de enige buurtschap van de voormalige gemeente Wijnandsrade zonder een religieus landschapsmonument. De heemkundevereniging "Vrienden van Wijnandsrade" besloot in dat jaar om ook in Laar een wegkruis te plaatsen. De locatie was al bepaald toen een aangrijpende gebeurtenis het karakter van dit landschapselement zou veranderen.

Op 6 maart 2001 verongelukte de veertienjarige Naomi Verkerke uit Nuth, op weg van huis naar school, nabij de (toen) onbewaakte spoorwegovergang van Laar. In nauw overleg met de ouders is toen besloten om het monumentje aan te duiden als het wegkruis van Laar en daarnaast als memoriekruis, ter nagedachtenis aan Naomi en alle andere slachtoffers, die de spoorweg hier in de loop der jaren heeft gemaakt. Op zondag 2 september 2001 heeft pastoor van Heijst uit Nuth het kruisbeeld onder grote belangstelling plechtig ingezegend.

Op de stam van het kruis is door Theo van Oppen, smid te Wijnandsrade, kunstzinnig twee gesmede Aronskelken verwerkt. De spreuk "Ich wòs dats-te kaoms" spreekt voor zich.

Ondanks de visuele en vooral akoestische vervuiling van het landschap door de autosnelweg en spoorlijn, gaat er van deze plek toch een weldadige rust uit. Dat komt omdat als je met de rug naar de snelweg en de spoorlijn staat, de directe omgeving gekenmerkt wordt door twee mooie, oude, vlak naast elkaar gelegen boerderijen. Vanaf het opvallende kruisbeeld brengt het Laardervoetpad u al slingerend tussen de boomgaarden van deze boerderijen en vervolgens via een smalle brug over de Geleenbeek naar kasteel Hoensbroek.

Tot slot nog een klein beetje geschiedenis: de buurtschap Laar (Laor in het Limburgs) dankt haar naam aan het huis Laar, dat een leengoed was van de abdij Rolduc. Huis Laar wordt in 1262 voor het eerst genoemd in een geschil tussen de abdij Kloosterrade en Gerard van Scherwier over de hof Laar. De buurtschap mag dus dit jaar haar 850 jarig bestaan vieren.

De foto van Naomi Verkerke is met uitdrukkelijke toestemming van haar vader geplaatst.

Tekst en foto's: Jan Jansen (Nuth)

Bron: Kruisen en kapellen in Wijnandsrade (2005)

De veertienjarige Naomi Verkerke

Het Weg/Memoriekruis van Laar

Plechtige inzegening door de pastoor van Nuth A. van Heijst

Diefstal bronzen kruisbeeld in Venlo

Aan de Onderste Molenweg in Venlo staat al ruim honderd jaar een wegkruis. Op 19 december 2011 bleek het bronzen beeld uit 1901 plotseling verdwenen. Het corpus was met een zaag losgemaakt en meegenomen. Een hand en de afdruk van de verdwenen Christusfiguur zijn nog zichtbaar op het hout van het kruis. Voor koperdieven is momenteel niets meer heilig of veilig, zoals we geregeld via de media vernemen.

Deze diefstal was voor mij reden om eens na te zoeken wat er bekend is over dit kruisbeeld.

In de archieven van de Stichting Veldkruisen en Wegkapellen Venlo en van de Stichting Kruisen en Kapellen in Limburg heb ik het volgende kunnen achterhalen.

De Venlonaar Hub Peeters (geboren 5 september 1855) was missionaris van de congregatie van het Heilig Kruis. Als jongeman vertrok hij in 1881 naar de Verenigde Staten. Hij legde zich toe op de landbouw en was onder andere werkzaam in Wisconsin, Colorado en Canada.

Intussen groeide zijn belangstelling voor het priesterschap en op 15 juni 1889 werd hij gewijd.

Vervolgens vertrok hij naar India en werkte daar in Oost-Bengalen, Aracan en West Birma.

Na twintig jaar wilde hij zijn geliefde Venlo nog wel eens terugzien en zo kwam hij in 1901

in zijn geboortestad terecht voor een vakantie. Van een klooster kreeg hij een kruisbeeld en dit heeft hij toen geplaatst op grond van de familie Michels, eigenaar van de Onderste Houtmolen.

Het kruis, waarvan het corpus gestolen is.

Het kruis werd door Pater Peeters zelf ingezegend op Hubertusdag, 3 november 1901, in "tegenwoordigheid eener vrij grote schare geloovigen"

Onder het kruis stond een bordje met de tekst:

"O, gij allen die hier voorbijgaat, overdenkt en ziet of er een smart is gelijk aan de mijne.

Offer voor de missie van Birma."

In de volksmond heette het kruis destijds: "Het kruis aan de Holleweg" of "Het kruis aan de Kruisberg".

Het staat namelijk aan de voet van een zandheuvel, onderdeel van de Maasduinen, die overal op de Oostoever van de Maas in Noord-Limburg te vinden zijn.

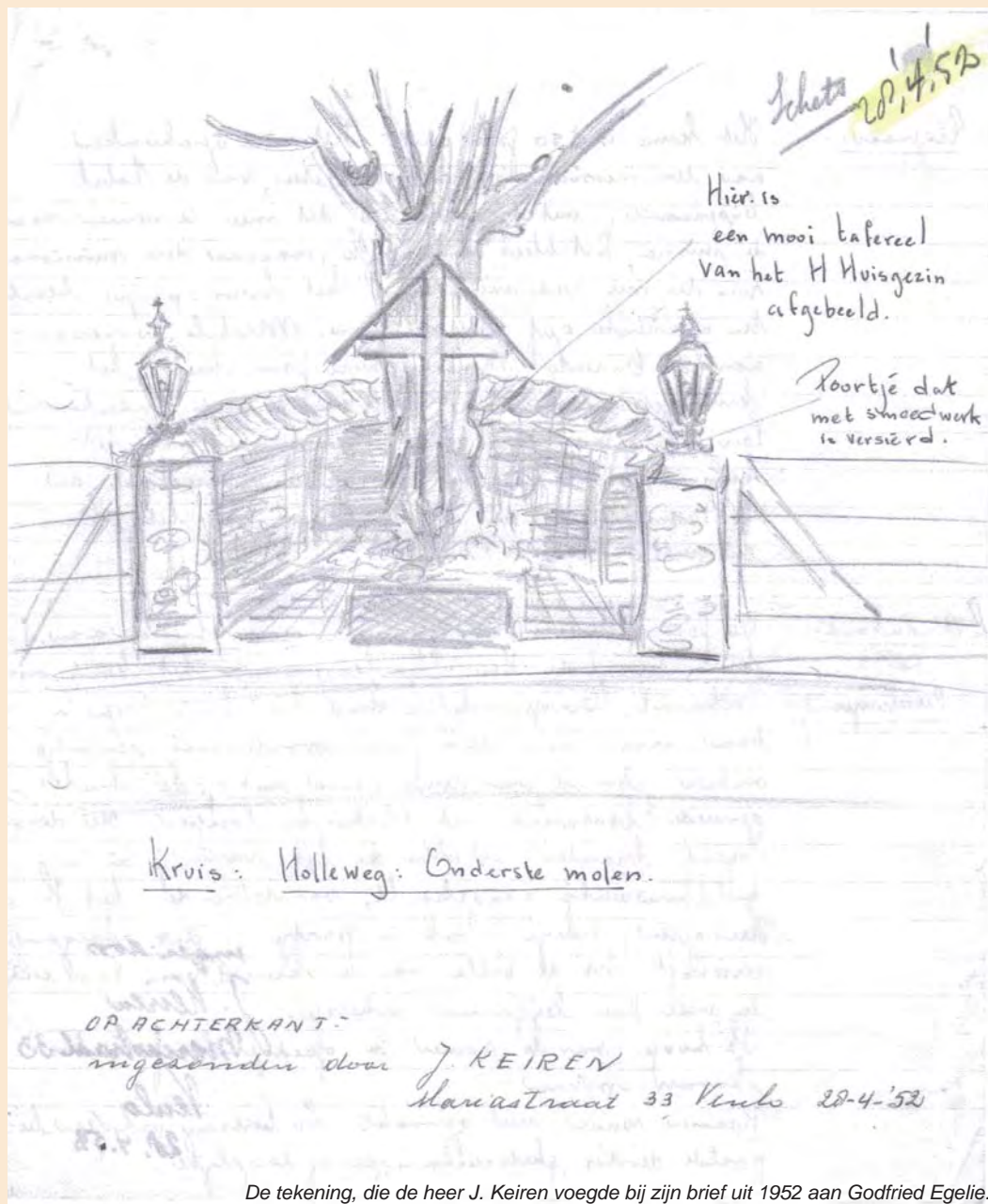
Tegenwoordig heet het hier Onderstemolenweg, een straat die achter langs de Bovenste Molen naar het Jaomerdal voert.

Dit fraaie natuurgebied met verschillende oude kleigroeves, is bij velen bekend, onder meer uit Venlose Carnavalsliedjes.

Het kruis werd aanvankelijk onderhouden door de familie Michel. In 1951 werd boven op de "Kruisberg" een villa gebouwd door de familie Ebus. Die zorgde voortaan samen met de Michelsen voor het onderhoud van het monumentje.

"Oorspronkelijk stond het kruis gewoon tegen een boom, later werd er een ovaalvormig muurtje omheen gebouwd van ruwe stenen met op de hoeken gesmede lantaarns met elektrische lampen, die doorlopend branden. Achter in het muurtje is 'n beeldhouwwerkje aangebracht, voorstellende het H. Huisgezin, terwijl er ook een poortje is, dat toegang geeft tot de villa van de heer Ebus, zie bijgaand schetsje.

(Citaat uit brief J. Keiren 28-4-1952).

De tekening, die de heer J. Keiren voegde bij zijn brief uit 1952 aan Godfried Egelie.

In 1980 heeft de Venlose Stichting, in samenwerking met leerlingen en docenten van de plaatselijke LTS, het monumentje nog eens opgeknapt en onder andere gezorgd voor vernieuwing van de lantaarns en het corpus (dat nu dus gestolen is).

Natuurlijk laten de vrijwilligers van de Stichting uit Venlo het er niet bij zitten. Volgens Fried Ursulmann van deze werkgroep gaat men komend voorjaar, in overleg met de huidige eigenaren (de familie Metzemaekers), aan de slag om alles weer keurig in orde te maken.

Als alles weer gereed is, zullen we er in ons blad opnieuw aandacht aan besteden.

Wim van Diepen

Jozefkapel in Nunhem uit het niets herrezen

In *Kapellen en Kruisen* van december 2009 werd melding gemaakt van het voornemen van Herman Brentjens om in Nunhem een Jozefkapel op te trekken.

Dat voornemen is twee jaar later gerealiseerd.

Op de plaats van de oude kapel stond volgens een kadastrale kaart reeds in 1843 een kapel, toegewijd aan H. Anna te Drieën. Deze kapel werd echter in 1870 afgebroken, maar er kwam een nieuwe, die toegewijd werd aan de H. Jozef. Deze kapel hield het bijna honderd jaar uit, tot 1968, toen de Kerkstraat werd gerenoveerd en de bewoners een deel van hun voortuin moesten inleveren, zodat een trottoir kon worden aangelegd.

De kapel stond daarbij in de weg en wat was gemakkelijker dan het bouwwerkje, dat toch al niet in beste staat verkeerde, af te breken.

Tachtig jaar

Herman Brentjens vertelt in zijn landelijk gelegen huis bij een kop koffie hoe het allemaal begonnen is. Herman, wie zijn tachtigjarige leeftijd niet is aan te zien, liep al enkele jaren rond met het idee om de verdwenen Jozefkapel opnieuw op te bouwen.

Hij vertelt enthousiast hoe uit het niets de nieuwe kapel ontstaan is. Er was alleen een oude, vage foto van een deel van de kapel. Die foto werd door Engelman Architecten als uitgangspunt genomen voor een nieuw ontwerp.

De oorspronkelijke plaats van de kapel aan de Kerkstraat leek minder geschikt voor de nieuwbouw, maar aan de overkant van de weg lag een ideale plaats.

Nunhems

De grond, waarop de kapel zou moeten komen, is eigendom van het bedrijf *Nunhems*, vroeger bekend onder de naam *Nunhems Zaden*.

Herman Brentjens blikt tevreden terug op het verrichte werk

Deze organisatie, waar Herman 40 jaar gewerkt heeft, is bereid om een paar vierkante meter grond beschikbaar stellen. Men stelt echter als voorwaarde, dat de grond wordt overgedragen aan een rechtspersoon en niet aan een particulier.

Dus wordt er een stichting opgericht, de *Stichting Sint Jozefkapel*, met Herman Brentjens als voorzitter. Huub Bongaerts wordt secretaris, Bart van de Ven penningmeester en Jaap Vos wordt bouwbeheerder. De mannen kennen elkaar van het kerkbestuur.

Nadat de grond door de stichting verworven is, kan de Omgevingsvergunning bij de Gemeente Leudal worden aangevraagd. Die vergunning is geen probleem, temeer omdat het Bestemmingsplan de bouw van een kapel niet in de weg staat.

Geen cent in kas

Een ding heeft het bestuur, dat geen cent in kas heeft, zich nooit afgevraagd: wat zal die bouw gaan kosten ?

Men heeft er gewoon het volle vertrouwen in, dat het zal gaan lukken.

De stichting pakt de zaken groots aan: een reclamebureau *Ad Eight* wordt ingeschakeld, wat een fraaie brochure oplevert, waarin gegadigden worden aangespoord met milde hand aan de bouw bij te dragen. Die brochure wordt in het hele dorp verspreid en bij bedrijven. Bovendien worden lieden, die luisteren naar de naam Jozef, Sjef, Joep, Fien enz. nog eens bijzonder aangesproken. Er is ook een lokkertje voor de betere weldoeners: de namen van sponsors, die met meer dan € 50 bijdragen, zullen vermeld worden op een document, dat in een tijdscapsule zal worden ingemetseld.

De actie heeft succes: het gevolg is, dat de stichting gedurende de looptijd van het project op geen moment financiële zorgen gehad.

In maart 2011 wordt met het werk begonnen. Er worden daartoe enkele handwerkslieden uit het dorp gecharterd, zoals een gepensioneerde timmerman en dito metselaar.

Beeld

Het werk vordert en er moet uitgekeken worden naar een passend beeld van de H. Jozef.

Herman Brentjens komt op een gegeven moment in het bezit van een aantal *Katholieke Illustraties* uit de jaren 1950 – 1970. Er staat een artikel in over de Abdij Lilbosch in Echt.

Via dit artikel krijgt Herman een entree bij de Abdij, waar een overcomplete beeld van de H. Jozef aanwezig is. Het is een houten beeld, afkomstig uit de *Ateliers Cuypers* te Roermond.

Het beeld heeft inmiddels, goed verankerd, een plaats gevonden in de nieuwe kapel.

De Kleine Zusters van de H. Joseph in Echt lezen een artikel over de bouw van de kapel en schenken spontaan een negen-armige kandelaar.

De inzegening

De inzegening moest een groot spektakel worden. Daar zorgt Herman Brentjens wel voor.

Daags voor de feestdag van Sint Jozef en wel op zondag, 18 maart, is in de Servatiuskerk in Nunhem door pastoor Constantijn Dieteren en oud-pastoor Jos Schmeits een eucharistieviering verzorgd, waarna de aanwezigen, begeleid door de Muziekvereniging Nunhem naar de nabijgelegen Sint Jozefkapel trokken. En daar vond dan de inzegening van de kapel door de beide pastores plaats, met welke handeling het project voltooid was.

De Stadsdichter van de Gemeente Leudal, Frits Criens, schreef bij gelegenheid van de inzegening van de kapel een gedicht in sonnet-vorm: *Ode vöör Sint Jozef*.

Ben Brader

De Jozefkapel is herrezen

Wat maakt het Zevesprungkapelke in Stramproy zo bijzonder?

De Zevensprong is voor veel mensen in Stramproy een nostalgische plek. De kruising wordt zo genoemd omdat op een afstand van enkele tientallen meters zeven zandwegen samen komen. Eeuwen lang liep via de Zevensprong de drukke handelsroute Keulen-Antwerpen.

De verbinding via de Zevensprong was blijkbaar ook van strategisch belang. In 1794 trokken de soldaten van Napoleon via de Zevensprong Stramproy binnen. Bijna 150 jaar later, in mei 1940, marcheerde een Duitse troepenmacht via de Zevensprong richting België om dat land te bezetten. De Zevensprong ligt nu in het bos maar vroeger waren daar uitgestrekte heidevelden. De heide van de Buuëtjeshei en het aangrenzende Stramproyerbroek waren

uitermate geschikt om de vele kudden schapen van de boeren uit Stramproy te laten grazen. Binnenkort wordt het gehele gebied één groot grensoverschrijdend natuurgebied met daarin onder andere oerossen en edelherten.

Zevesprungkapelke omstreeks 1950

Enkele werkgroepleden, v.l.n.r. Hary Creemers, Theu Briels en Jac Bensch

Belofte van Bóbberte Jaan

Bóbberte Jaan (A. Beeren) werd vlak na de Tweede-Wereldoorlog door tuberculose ernstig ziek.

In de volksmond werd de ziekte tering genoemd. Tegenwoordig noemen we de vervelende ziekte TBC. Tuberculose was in die tijd een zeer gevreesde ziekte. Dat blijkt want in 1900 stierven jaarlijks in heel Nederland, dat toen slechts 5 miljoen inwoners telde, ongeveer 10.000 mensen aan TBC. Tegenwoordig is deze besmettelijke bacteriële infectieziekte met medicijnen meestal goed te behandelen.

Jaan Beeren woonde op boerderij Bóbberte, gelegen op De Bobberden. Omdat hij in een bosrijke omgeving woonde, mocht hij van huisarts Wuisman thuis revalideren en hoefde hij niet naar sanatorium Hornerheide in Horn.

De beeldengroep van de H. Familie, gemaakt door kunstenaress Els Maes - Verdonschot

Jaan beloofde een kapelletje te laten bouwen als hij zou genezen. Waarom Jaan besliste om het kapelletje niet op De Bobberen te laten bouwen, maar bij de circa één kilometer verderop gelegen Zevensprong, is niet bekend.

Bijenkorf

Dit kapelletje werd in 1947 gebouwd door Zevers Jac (Jac Meijssen), een goede vriend van Jaan. Jac werkte als vrachtwagenchauffeur bij aannemersbedrijf Demonte in Weert. Van een bijenkorf werd aan de voorzijde een gedeelte weggesneden, waardoor er een soort nis ontstond. De buitenkant van de korf werd met kalk en cement bestreken. De nis werd afgesloten door een stuk glas. Aan de zijkant van de nis werd een gleuf gemaakt, met daarachter een geldkistje. Het geldkistje diende als offerblok.

Jaan kocht in het dorp in de winkel van Theodoor Aendekerk een beeldengroep van de Heilige Familie en plaatste de beelden in de nis. Het geheel stond op een houtenpaal. Locht Sjeng (Sjeng Vleeshouwers), woonde op boerderij Aod Locht aan de Lochtstraat. Hij had de eerste werkzaamheden op de Zevensprong opgemerkt.

Nieuwsgierig kwam hij polshoogte nemen waarna het nieuws over het nieuwe kapelletje snel door het dorp werd verspreid. Het nieuwe kapelletje kreeg al snel de naam Zevesprungkapelke. Het ondeugdelijke kapelletje raakte echter snel in verval.

Betonnen niskapel

Na het verval werd door Jac Meijssen ook het vervangende monumentje gemaakt.

Op twee betonnen balken werd een plateau aangebracht, waarop een betonnen niskapel werd gemaakt. Twee stevige kartonnen dozen deden dienst als gietmal. Het kapelletje werd daarna wit geschilderd. In de paal onder het plateau, zat een offerblok waarin veel geld werd geofferd. Jan Kuppens vertelde dat het smokkelaars waren die na een geslaagde nachtelijke tocht, in het kapelletje geld offerden. Volgens Dré Beeren (broer van Jaan) waren het vooral vrouwen uit het dorp (Stramproy) die langs Bóbberte fietsten om geld in het offerblok van het Zevesprungkapelke te stoppen. Na een kort gebedje reden de dames via de Lochtstraat terug naar het dorp. De redenen dat zij geld offerden had waarschijnlijk te maken met onze soldaten in Nederlands-Indië. Ze hoopten dat de soldaten behouden zouden terugkeren in het mooie Stramproy.

Soms werd het offerblok opengebroken en verdween al het geld.

Jammer genoeg heeft ook dit kapelletje er geen tientallen jaren gestaan. Omstreeks 1965 viel het kapelletje ten prooi aan de vernielzuchtig van vandalen en is het kapelletje geruisloos verdwenen.

Een heuse kapel

De opbrengsten uit het offerblok waren zo groot dat Jaan besloot om hiervan op de Zevensprong een heuse kapel te laten bouwen. Door aannemersbedrijf Hub Weerens werden bakstenen geleverd en in afwachting van de bouw sloegen men de stenen op onder de monumentale lindeboom bij boerderij Bóbberte. Van een nieuwbouw op de Zevensprong kwam het echter niet. Na overleg met pastoor Crasborn werd besloten om het offergeld te besteden aan de bouw van een oorlogsmonument op de hoek Julianastraat - Wilhelminastraat en voor het lezen van missen voor de Indiëgangsters.

Na de eerste mis nam de belangstelling voor de militairen in Indië sterk toe. De stenen van Bóbberte Jaan kregen toch nog een bestemming door ze te gebruiken voor het bevrijdingsmonument. In 2010 moest dit monument wijken voor de aanleg van een rotonde.

“Er kwam een dokter bij de stichting!”

In het najaar van 2008 kwam er bij de stichting Heyerkapel de vraag binnen om aan de Zevensprong een kapelletje te bouwen. De Stramproysche huisarts Gerard Kusters wilde, omdat hij met pensioen ging, iets voor de Stramproyer gemeenschap doen door een kapelletje op de Zevensprong te laten bouwen. Hij stelde voor een deel van de opbrengst van zijn afscheidsreceptie op 31 maart 2010 ter beschikking te stellen om daarmee zijn wens te verwezenlijken. De stichting Heyerkapel was blij met de geste van dokter Kusters. De grond waarop de kapel gebouwd moest worden werd gekocht van de gemeente Weert. In het voorjaar van 2010 werd het ontwerp voor de nieuwe kapel gemaakt. Er werd gekozen voor een niskapel met daarin een beeldengroep. Het plan werd uitgewerkt waarna een bouwvergunning kon worden aangevraagd.

Zeven wegen

De zogenaamde niskapel, opgetrokken uit bakstenen, is midden op het ‘eilandje’ van de Zevensprong gebouwd. Het kapelletje kent zeven ‘treden’, dat refereert aan de zeven wegen die de mensen leiden naar de Zevensprong.

De golvende dak-elementen zijn van zwart beton. Er waren toezeggingen gedaan voor het maken van de gietmallen en het gieten van die elementen maar op deze belofte kwam men terug.

De afdeling timmeren van Gilde Opleidingen in Roermond sprong te hulp en maakte een vijftal mallen. In

totaal waren er voor de bouw van het kapelletje 13 elementen nodig. Het gieten van de betonnen elementen was voor de werkgroep van de stichting Heyerkapel geen alledaags werk. Na wat ‘kinderziektes’ konden de onderdelen met succes worden gegoten.

Het ruim 2 meter hoge bouwwerkje is gemetseld in het zogenaamd kruisverband en daarna gevoegd. Ook het kruis op het kapelletje is voorzien van ‘Zevensprong-symboliek’.

Beeldengroep

Kunstenares Els Maes-Verdonchot uit Stramproy maakte voor in de nis van de kapel een passende keramische beeldengroep van de Heilige-Familie. De stichting Heyerkapel besloot om het originele beeld niet in de nis van de kapel te plaatsen. Ze voorkomen daarmee dat de originele beeldengroep door weersomstandigheden of door vandalen zou worden beschadigd.

De werkgroep van de stichting heeft daarom van de beeldengroep een replica gemaakt. De ‘kopie’ werd vervolgens door de kunstenares in kleuren beschilderd, waarna het

beeld in de nis van de kapel werd vastgezet.

Inzegenen

Mede ter afsluiting van de bouwwerkzaamheden werd op zondag 3 juli 2011 het Zevesprungkapelke door pastoor Notermans ingezegend. Stramproy is weer een religieus monumentje in het landschap rijker. De wens van Gerard Kusters, die bijzondere herinneringen heeft aan de Zevensprong, is hierbij ingewilligd.

De stichting Heyerkapel dankt iedereen die aan het welslagen van dit project heeft bijgedragen. Voor fietsers en wandelaars is het de moeite waard om eens een ommetje te maken door dit bijzondere stukje Stramproy.

Waar ligt de Zevensprong? Wanneer men vanuit Stramproy richting ‘t Vosseven gaat, moet men voordat het bos begint, links het zandpad nemen.

Jac van Melick

Inzegening door pastoor Notermans

Een illusie armer, maar wel de waarheid boven water

Elke week ren ik een aantal keren mijn favoriete rondje van Nijswiller richting Elzetterbos en via Melleschet terug naar Nijswiller. Dat duurt ruim een uur en dat doe ik al jaren. Tijdens deze ontspannende bezigheid ren ik meestal langs een 12-tal wegkruisen, ook langs het moordkruis van Maecke Koeckarts (nabij het gehucht Rott, Vijlen) en het door de vader van ons heemkundelid Frans Frijs in 1950 geplaatste kruis ter vrijwaring van oorlogsgeweld. Afhankelijk van de lengte van mijn ronde, zijn het er soms wel vijftien tot twintig. De kruisen nummer 5 en 7 op mijn rondje, herkende ik als de in *Kapellen en Kruisen* nummer 53 omschreven NESTOR MARTIN kruisen. Regelmatig hebben we er een gemakkelijke vraag van gemaakt tijdens speurtochten in de omgeving toen ik bij het Oranje-comité wandelingen uitzette of nu als lid van de activiteitencommissie van harmonie Excelsior weer eens een speurtocht op poten zet.

Het jaartal 1737

Het jaartal 1737 sprak altijd tot de verbeelding van menige wandelaar of speurtochtvragenbeantwoorder. Zelf associeerde ik Nestor Martin altijd met een oud mannetje dat, gezien de plaatsing van het kruis, moest zijn geboren rond de tijd dat Maecke Koeckarts werd vermoord door de jaloeze broer van Maecke's aanstaande echtgenoot. Martin's vader zou nog gevochten kunnen hebben in de Tachtigjarige oorlog. In mijn verbeelding zag ik hem met een Goudse pijp in een mondhoek en met wandelstok 'gewapend' toezien hoe de jongemannen van het gehucht Elzet het fundament voor het kruis groeven en hoe het door de plaatselijke, waarschijnlijk uit Mechelen afkomstige, geestelijke werd ingezegend.

Bets Geelen

Als romanticus ben ik ontzettend teleurgesteld door het onderzoek van Bets Geelen. Ik had zó gehoopt dat het kruis écht zo oud zou zijn en dat mijn verbeelding van Nestor Martin misschien wel de juiste was. Als heemkundige moet ik ook toegeven dat ik blij ben dat mevrouw Geelen gelukkig de correcte ouderdom van de kruisen heeft weten te achterhalen. We proberen toch steeds zo dicht mogelijk bij de waarheid te blijven. Er zit ons dan ook niets anders op dan de antwoorden op de speurtochtvragen aan te passen...

Adry Weijenberg,
Heemkundevereniging Nijswiller

Het kruis in Elzet met op de achtergrond de kerk van Vijlen

Hetzelfde kruis van dichtbij

De voet van het kruis

Het andere kruis, zo'n 400 meter verderop richting Elzetterbos

De voet van het kruis. De grond heb ik nog even moeten wegkrassen om zeker te zijn van de tekst NESTOR MARTIN.

De köpkesmert van Vaerkes-Tunnis

In Noord-Limburg en het aangrenzende Land van Cuijk bestaat een merkwaardig gebruik rond het feest van de boerenheilige Sint-Antoniusabt. Op, of op een van de dagen rondom 17 januari worden onder grote belangstelling op diverse plaatsen hele en halve varkenskoppen bij opbod verkocht. Het ritueel is ook bekend in Vlaanderen en het Rijnland. ¹

De veilingmeester aan het werk voor de kapel

Sint-Antoniusabt, de oermonnik uit de Egyptische woestijn rond 300, wordt vaak afgebeeld met een varken aan zijn voeten. Daaraan wordt de heilige meer herkend dan aan zijn andere attribuut: de tau-staf. Het varken is in de late middeleeuwen bij de heilige gevoegd en verwijst naar het gebruik om in steden en dorpen een of meer varkens te laten rondlopen, die op kosten van de gemeenschap werden gevoerd of beter gezegd leefden van het afval. Als de dieren vet genoeg waren, werden ze geslacht. De opbrengst ging naar een hospitaal van

de antoniusbroeders – in Noord-Limburg was Kleef het meest in de buurt – of het vlees werd uitgedeeld aan de plaatselijke armen.

Dé boerenpatroon

De devotie tot Sint-Antoniusabt was algemeen. Behalve dat hij werd aangeroepen tegen het antoniusvuur – een pijnlijke en vaak dodelijke aandoening, veroorzaakt door giftig moederkoren onder het graan – vroeg men ook om hulp bij uitbraken van de pest.

Vanwege het varken werd hij ook de beschermer van vee, stallen en huisdieren. Zo groeide de heilige uit tot dé boerenpatroon.²

In Noord-Limburg zijn maar weinig oude kerken zonder een beeld van Sint-Antoniusabt. Vanaf Baarlo tot in de kop van Limburg zijn in 21 oude kerken en kapellen beelden of afbeeldingen van hem te vinden en een flink aantal parochiegilden was aan hem toegewijd.³ Alleen al binnen de gemeente Venray waren dat er vijf. Daar waren voor 1800 ook zeven veldkapellen met zijn naam. Het aangrenzende Land van Cuijk kent negen schuttersgilden onder zijn patroonschap. Deze gegevens onderstrepen de grote populariteit in vroegere jaren. Nog in 1997, toen de varkenspest huishield in de boerenstallen, ging menig varkenshouder op zoek naar een beeld van Sint-Antoniusabt.

Ritueel

Het gebruik van de verkoop van varkensvlees is een typisch fenomeen, dat bij deze boerenheilige hoort. In Noord-Limburg bestaat het verschijnsel nog in Ayen in de gemeente Bergen en op de andere oever van de Maas in Maashees, Groeningen en Sambeek. Van negen plaatsen in Vlaanderen is bekend, dat het gebruik in de tweede helft van de vorige eeuw is ingevoerd en ook in Limburg lijkt het ritueel van relatief recente datum te zijn. Er is daarom discussie over de ouderdom van het ritueel, zeker gelet op de (her?-) invoeringen. Omdat de oorsprong van het verschijnsel in de middeleeuwen ligt, is een oude basis wel te verwachten. Alleen; er zijn weinig archieven die dat staven. De oudste bron over de veiling die wij kennen, dateert uit 1639. In het kapelarchief van Veltum bij Venray is dan sprake van de koppenmarkt.⁴ Dat archief reikt niet verder terug en daardoor is het onzeker hoe de oudere situatie was. In Veltum is het gebruik overigens rond 1925 een zachte dood gestorven.

Hele en halve varkenskoppen

Hoe gaat het in zijn werk? Laten we Ayen als voorbeeld nemen. In de kapel type kleine dorpskerk wordt het evenement begonnen met een plechtige hoogmis. Behalve de priester, de gangbare kerkgangers en het kerkkoor zijn het Sint-Antoniusgilde en de plaatselijke carnavalsvereniging in vol ornaat aanwezig. Na afloop van de viering gaat iedereen naar buiten, want op het pleintje vóór de kapel is het te doen. Op een tafel liggen de hele en halve varkenskoppen al te wachten op bidders. De veilingmeester doet zijn best de sfeer erin te krijgen. De notabelen bieden tegen elkaar op om een kop te bemachtigen en andere kerkgangers doen ook mee. Dat kan tussen €100 en €200 per geveild stuk opleveren. Vaak wordt de kop terug geschonken en opnieuw ingebracht. Wat moet je immers met een dergelijk ding? Een speciaal lot is gereserveerd voor de jeugd; jong geleerd is oud gedaan.

Opbrengst

De totale opbrengst van de veiling komt ten goede aan het onderhoud van de kapel en die vormt een wezenlijk deel van de jaarinkomsten. Misschien een tip voor kerkbestuurders van een Antoniuskerk elders? Na afloop gaat de een met zijn trofee naar huis in de hoop, dat moeder de vrouw er zult van kan maken. De ander schuift aan in het dorpscafé om gezellig na te kaarten en het gilde en de carnavalsvereniging gaan door met een schuttersbal en de pronkzitting.

Behalve in Ayen levert Vaerkestunnis, zoals de heilige ook wordt genoemd, zo een flinke bijdrage aan menig dorpsfeest. Sint-Antoniusabt zou zichzelf er beslist niet in terugkijken! Hoe het ook zij, het is de moeite waard om van een dergelijk festijn getuige te zijn. Het is een heel andere vorm van devotie dan we over het algemeen gewend zijn!

Koos Swinkels

1. Peter Nissen, 'Varkenskoppen voor Sint Antonius. Oude en nieuwe achtergronden van een Zuidnederlands ritueel', in Leon van Liebergen (red), *Antonius 'De kleine en de grote'*(Uden 1995), 47-59.
2. J.P. Bik, 'Sint Antonius Abt (17 januari), in *Feest- en vierdagen in Kerk- en volksgebruik* (Velsen 1956), 153-160.
3. J. Mialaret,, *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Deel vijf, stuk twee, Noord-Limburg* (Den Haag 1937), en H. van Alem e.a.(red.), *De gulden gild. Kring van schuttersgilden "Land van Cuijk"*(Venlo 1983).
4. Gemeentearchief Venray, Archief van de Veltumse kapel in het parochiearchief, *Rekenboek 1639-1763*.

Grathem, Veldstraat